

סקירת ספרים חדשים

בעריכת אלישבע סדן

זלזול ומתן הכרה: לקראת תיאוריה ביקורתית חדשה

אקסל הונת

תל אביב: אדום כהה, הוצאת הקיבוץ המאוחד. 2008. 176 עמודים

מגרמנית: איה ברור

סקר: טל גולן¹

ספרו של אקסל הונת מהווה הזדמנות ראשונה ונאותה לקוראים בעברית להתוודע לכתיבתו של הפילוסוף הגרמני. הונת עומד כיום בראש המכון למחקר חברתי בפרנקפורט, שנוסד בשנות ה-20 של המאה הקודמת בידי ההוגים תיאודור אדורנו ומקס הורקהיימר. המכון הפך להיות המרכז לאסכולה הנושאת את שמו – אסכולת פרנקפורט, שהיא אותה קבוצה מפורסמת של הוגים וחוקרים שביקשו לקדם תיאוריה ביקורתית בין-תחומית (עם נטייה מרקסיסטית), המערבת הגות סוציולוגית ופילוסופית.

בספר חמישה מאמרים שכתב הונת בפרקי הזמן השונים שבהם התעצבה תורתו. הסדר הכרונולוגי שלהם מאפשר ללמוד על התפתחותה. על פי הונת, כפי שמשתקף בכותרת הספר, אחד היסודות החברתיים הבסיסיים הוא הצורך של אנשים בהכרה. הכרה בפעילויות ובהתנהגויות אנושיות וכבוד להן (לעומת המונחים ההפכיים – זלזול, התעלמות ואדישות), משמעה הפיכת הזולת לנראה. מדובר אפוא באישורו של האדם כגוף הנוכח במרחב הפיסי, אך גם כיצור אוטונומי בעל רצונות, שאיפות ומאויים. רעיון זה נשען במידה מסוימת על תורתו של קאנט, אשר הבהיר שהערך העצמי של כל אדם, העומד בפני עצמו, מתחייב מעצם האנושיות שלו. ואמנם הונת מתייחס בספרו לקאנט,

1 פרקליט בפרקליטות מחוז חיפה (אזרחי), משרד המשפטים, וסטודנט לתואר שלישי בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב, הכותב בימים אלה עבודת דוקטור בנושא כוח ועוצמה בדיני עבודה.

ומציין ש"לתת הכרה למישהו משמע אפוא לזהות בו תכונה ערכית המניעה אותנו מבפנים להפסיק להתייחס אליו בצורה אגוצנטרית, ותחת זאת להתייחס אל אותו אחד בהתאם לכוונותיו, לשאיפותיו או לצרכיו" (עמ' 162).

כך, למשל, הונת מסביר את חוויית החיים של אדם שחור, כפי שהיא מתוארת בספרו של רלף אליסון האדם הבלתי נראה (*Invisible Man*), כאי-נראות הגורמת להיעלמות ולהשפלה, וממקמת את האדם המושפל כגורם נחות ומודר במדרג החברתי. התעלמות מהישגיו ומכישוריו של אותו אדם בלתי נראה יוצרת אצלו תחושה של אי צדק. בה בעת, פעולת התיקוף של האדם המחפש אישור למעמדו, שהמשפיל נוקט, היא במידה רבה פעולה כוחנית שמטרתה לאשר באופן זה את מעמדו הרם בחברה.

התיאוריה של הונת מתמקדת בהבניה חיובית, כ"תרבות מוסרית אשר תעניק כוח אישי לנפגעים, למושא הזלזול וההגדרה – כוח לבטא את חוויותיהם בציבוריות הדמוקרטית" (עמ' 61). על כן זיהוי – פשוטו כמשמעו כפעולה פיסית, אך גם כפעולה אנושית של הכרת הזולת והבנתו – משמש בעיני הונת כפעולה של תיקוף ואישור הזהות העצמית של הפרט או הקבוצה המבקשים הכרה. בהקשר זה התיאוריה של הונת מבקשת להעצים מגזרים מוחלשים בחברה, ולהביא לכך שמחאתם תובע במסגרת הציבוריות הדמוקרטית ולא במסגרת תת-תרבות של אלימות.

מתן הכרה באמצעים פורמליים – בחוקי שוויון, בהקצאת משאבים כספיים – ודרך רגשות חיוביים של הערכה וידידות יביא לכך שהתסכול הרב שהזלזול מייצר אצל המגזר המוחלש ינותב לאפיקים של הידברות משותפת, ולא לפריצה של פתולוגיה חברתית. חשוב מכך, הונת מדגיש שרק ההכרה תוביל להתפתחות הגורם המבקש הכרה ולבניית האמון העצמי של גורם זה. על כן ניתן לקרוא ולהבין מאבקים פוליטיים לאו דווקא כמאבקים כלכליים גרידא (ובכך נבדל הונת מהאסכולה המרקסיסטית הקלאסית), אלא כמאבקים על עצם עיצוב דמותו של הנאבק להכרה.

הונת מיישם את התיאוריה שלו בהקשר ההיסטורי של התקופה המודרנית, ומתייחס בכלל זה גם למישור הכלכלי (הקפיטליזם), המדיני (דמוקרטיה ליברלית) והחברתי. הונת מדגיש שחוויות של שחרור, המועצמות בידי הסדרים כמו הקפיטליזם הניאו-ליברלי המודרני, המעודד גמישות והישגיות, יכולות בסופו של יום להגביל את הפרט במקום לשחרר אותו. דברים אלה נכונים גם להתמקדות באינדיווידואל. הונת טוען שהגשמה עצמית יכולה להוביל לסטנדרטיזציה ואינסטרומנטליזציה, שיגרמו למצוקה, ולא דווקא לשחרור. כך למשל הונת מבהיר, שהדרישה שמעמידים לפני עובדים כיום, ולפיה על העבודה להפוך ל"שליחות" ולדרך של "הגשמה עצמית", מסבה לפרטים בימינו יותר סבל מאשר שגשוג. טיעונו נתמך במחקרים המצביעים על עלייה בדיכאון ובתופעות שליליות אחרות אצל עובדים במקומות עבודה. מדובר לשיטתו בכלי המשמש בידי הקפיטליזם

להעמקת המחויבות של העובד למעסיק וכצורה חדשה של שליטה. בשם ההגשמה העצמית שלהם לכאורה תובעים מהעובדים לגלות יותר ויותר מוטיווציה, אחריות, גמישות וניידות. העובדים מחויבים גם למעורבות בכל שינוי שהמעביד מנהיג לתועלת העסק בכללותו.

במקום אחר מציין הונת שגם הבעת הערכה עלולה להגביל פרט מסוים למחשבה שהוא יכול לעסוק רק בנושא הספציפי שבשלו הוערך. הונת מביא כדוגמה עקרת בית שהמחמאות על בישוליה עלולות לקבע את הדימוי העצמי שלה ולכבול אותה אך ורק לחלוקת העבודה המגדרית המקובלת. הכרה יכולה אפוא לסייע לשליטה בפרט, ולא לשחרורו.

כוחו של הספר נובע מהרעיונות המעניינים והחדשניים המוצגים בו ומיכולתו של הונת לשלב בכתיבתו בין דיסציפלינות שונות, ובכלל זה פילוסופיה, סוציולוגיה, ספרות ועוד. אך הקריאה בספר קשה, אולי בשל בעיות בתרגום, אך בעיקר בשל השימוש במקור בלשון אקדמית שלעתיים אינה ידידותית ונהירה גם לקורא המשכיל.

פרופסור ז'וזה ברונר מהפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב כתב לספר הקדמה מאירת עיניים, מקיפה ומרתקת, המאפשרת לעגן את כתיבתו של הונת בהקשר הרחב של ההוגים השונים, בעבר ובהווה, באסכולת פרנקפורט. ההקדמה מאפשרת למקם את המאמרים של הונת, המאוגדים בספר זה, ביחס להתפתחות תורתו, ולפיכך היא מומלצת לעיון, הן טרם הקריאה המלאה של הספר וגם לאחריה.

בסיכומו של דבר, וחרף הקשיים המסוימים בקריאה, ספרו של הונת הוא הזדמנות נאותה וראויה להכרת זרם מרכזי עכשווי באסכולת פרנקפורט. במיוחד יש לציין בהקשר זה את קשיי הנגישות של חוקרים באקדמיה הישראלית, באשר הם, לכתיבה קונטיננטלית בכלל וגרמנית בפרט, ולמולה שפע הפרסומים בשפה האנגלית. ספר זה יכול לשמש חוקרים במגוון רחב של תחומי מחקר ועניין במדעי החברה, הרוח ואף במשפטים. הרעיונות המצויים בספר אף ניתנים ליישום במגוון רחב של מחקרים. למשל: בהיבט המשפטי ניתן לציין, שהמונח "כבוד האדם", המצוי בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, אינו רחוק מהביטוי "הכרה", המהווה כאמור מונח יסוד בהגותו של הונת.

עיונים בתקומת ישראל, מאסף לבעיות הציונות, היישוב ומדינת ישראל, כרך 18

אבי בראלי וגדעון כ"ץ (עורכים)

קריית שדה בוקר: מכון בן-גוריון לחקר ישראל, הציונות ומורשת בן-גוריון, אוניברסיטת
בן-גוריון בנגב. 2008. 451 + xvii עמודים
סקר: יובל דרור¹

על עטיפתו של כרך 18 של כתב העת עיונים בתקומת ישראל נכתב ש"הוא כתב עת מדעי רב-תחומי של מכון בן-גוריון" ו"כרכיו מתפרסמים בשתי סדרות, 'מאסף שנתי' ו'סדרת נושא' ומגישים לקוראים מחקרים ומסות על התהליכים שכוננו את החברה היהודית המודרנית ועיצבו את ההתפתחות של החברה והמדינה בישראל". ואכן כרך זה, כקודמיו וכמקביליו בסדרת הנושא של כתב העת מדעי, רב-תחומי ועשיר ביותר במבט על תהליכי העיצוב הכלולים בתקומת ישראל לדורותיה.

אפתח בסקירה קצרה של מאמרי הכרך, ואחר כך אדגיש את הקשר הרב-תחומי בין המאמרים והמדורים השונים ומה ניתן ללמוד מכרך זה גם מעבר לסך כל מאמריו.

במדור הגות נידונות תורות של אישים יהודים שונים, רובם מהעת החדשה: אילון שמיר דן בחלוציות בהגותו של נחמן סירקין; מוטי ענברי ואלחנן שילה עוסקים ברב צבי יהודה קוק – הראשון כותב על תפיסת הציונות ושורשי גוש אמונים במשנתו, והשני על פרשנות הרב קוק לקבלת האר"י, תוך השוואתה לכתבי ר' חיים ויטל; אליזבט גולדוויץ בוחנת את היהדות והאוניברסליזם אצל עמנואל לוינס, ושלוש רצבי מתאר את השתלשלות התייחסותו של גרשום שלום למרטין בובר, שעברה מביקורת תורת החסידות של האחרון עד לשלילתה.

במדור חברה מאמרים מתחומי הרווחה (אברהם דורון שואל "מדוע לא קמה תנועת מחאה של מובטלים?" בימינו, בתקופת האבטלה הישראלית של שנות האלפיים), שירותי הרפואה וקליטת העלייה (אייל כתבן מתעד ומנתח את סיפור הקמת המשרד הרפואי ליד מחלקת העלייה ואת המנגנון המרכזי לבדיקת העולים לארץ ישראל בשנים 1934-1939, שבמרכזו עמד הרופא, ד"ר יוסף דודזון) והכלכלה (אליהו בורוכוב עוסק בשיקומם של מפעלי חברת העובדים וחיסול החברה כגוף הסדרותי בין השנים 1988 ל-1994; אורלי ק' מירון משווה את "הלאומיות הכלכלית" של פועלי הנמל היהודים בין סלונקי לחיפה

1 בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב.

בשנים 1923-1936). במדור יחסי החוץ דן יורם עברון ביחסי ישראל-סין משנות ה-50 עד ימינו.

משבר יהודי אירופה הוא שם המדור הבא, ועניינו בשנים שטרם עליית הנאצים לשלטון בגרמניה. מאמרו ההיסטוריוגרפי של גיא מירון משווה את "העבר השימושי", כלומר בין שימושי הזיכרון ההיסטורי לצרכים חברתיים ופוליטיים עכשוויים (דאז) ביהדות גרמניה, צרפת והונגריה בשנות ה-30. חזי דרייפוס (בן ששון) ומשה ארנס דנים בגטו ורשה משני היבטים שונים: התקופה שלאחר הגירוש הגדול וההתקוממות הנפרדת כנגד הנאצים של ארגוני המחתרת הרוויזיוניסטים מזה והאחרים – הציונים, האנטי-ציונים והקומוניסטים – מזה. במדור שלאחריו, תקשורת וחקר השיח, חוקרת פנינה שוקרון-נגר מהבחינה הלשונית טקסט שכתב העיתונאי ארי שביט מפיו של אותו משה ארנס על ההתנתקות שהתרחשה באוגוסט 2005 עוד בטרם התרחשה, ויחיעם וייץ משווה את הדרך שבה נסקרו משפט קסטנר (1954-1958) ומשפט אייכמן (1961-1962) בשבועון העולם הזה.

במדור החותם, אמנות, כלולים שני מאמרים: אירית מילר מתעדת ומנתחת, מנקודת המבט המוזיאולית והאמנותית מחד גיסא ומנקודת המבט הלאומית, היהודית-האנגלית, מאידך גיסא, שתי תערוכות אמנות אנגליות-יהודיות שהוצגו במוזיאוני לונדון, בשנים 1887 ו-1906. דליה מנור מביאה את הסיפור ואת המחקר של מיתוס בצלאל וגלגוליו של המוסד משלושה היבטים: אמנות בצלאל לסוגיה, מקומו בתחייה הלאומית והתעמולה ויחסי הציבור של המוסד לאורך כל שנותיו.

כאמור, השלם – כרך 18 של עיונים בתקומת ישראל – גדול מסך מאמריו. במה? ראשית, המאמרים בכרך זה "משוחחים" ביניהם ובתוכם: גם הרב קוק וגם גטו ורשה מוצגים משני היבטים שונים. משה ארנס מביא את סיפור אי-האחדות בגטו ורשה מול זו שהושגה בגטו וילנה, וראיתו את ההתנתקות מהבחינה הלאומית קשורה ללא ספק למחקרו המתמשך על המחתרת הרוויזיוניסטית בגטו זה. יהדות ואוניברסליזם מצויים זה לצד זה בהגותו של לוינס ובתערוכות האמנות האנגליות-היהודיות. התקשורת נגעה גם בעניין משפטי קסטנר ואייכמן וגם בעניין המיתוס של בצלאל ומקומו בהיסטוריה של האמנות הישראלית. "העבר השימושי" לנוכח משבר יהודי אירופה, "לשונות ההתנתקות" והמיתוס של בצלאל שייכים לתחום הזיכרון ההיסטורי ועוד. המאמרים גם "משוחחים" ומשווים בתוכם, חלקם בהתייחס למחקר הקיים: קבלת האר"י מושווית בכתבי הרב קוק ור' חיים ויטל; נידונה ביקורתו של גרשום שלום על מרטין בובר, גם בסיוע תלמידתו רבקה ש"ץ-אופנהיימר; אליהו בורוכוב מתפלמס עם יצחק גרינברג על סופה של חברת העובדים, ואורלי ק' מירון מתמודדת עם קביעותיו של ההיסטוריון הכלכלי יעקב מצר בהתייחס לפועלי הנמל היהודים מסלונקי; "העבר השימושי" ההיסטורי-היהודי משווה בשלוש ארצות אירופיות, תוך ניתוח הכתובים ההיסטוריים העיקריים של העת ההיא; משפטי קסטנר ואייכמן מושווים ביניהם, כולל ההתייחסות שבמשפט אייכמן למשפט קסטנר;

באמנות מושווים שתי תערוכות יהודיות-אנגליות בולטות ומקומו של מיתוס בצלאל במחקר ההיסטורי-האמנותי בישראל. שנית, הפריסה ההיסטורית מגוונת ועשירה, וגם בתוכה מתקיים שיח בין זמנים. במדור הגות מובאים מקורות יניקה והשפעות כאחד: מקורות הרעיון החלוצי בהגותו של סירקין – משה הס, ההגות הנארודניקית הרוסית ותפיסות פילוסופיות שונות – והשפעתו על תנועת העבודה הארץ-ישראלית; מקורות התפיסה הציונית-הדתית המשיחית של הרב קוק, והשפעותיה לאורך השנים על גוש אמונים; התפתחות הדיון על החסידות בין גרשום שלום למרטין בוכר בשנות היישוב והמדינה, בגולה ובישראל. במדורים האחרים יש מאמרים הסוקרים מנעדי זמן ארוכים (מדיניות קליטת העלייה ושורשי הארגונים הרפואיים בישראל של היום, יחסי ישראל סין וגלגולי בצלאל והמיתוס שלו כדוגמאות אחדות), ואחרים מתמקדים באירוע או בזמן קצר (אבטלת שנות האלפיים; גטו ורשה אחרי הגירוש הגדול ובימי המרד; ההתנתקות; פירוק חברת העובדים ועוד). בנוסף למגוון זה מביאים רבים מהמאמרים קשרי עבר, הווה ולעתים אף עתיד; למשל: מסקנות מהמחקר ההיסטורי ואף העכשווי באשר לתנועות מחאה; יחסי ישראל סין מכאן ואילך; הצעות לשימושים עתידיים בטכניקות מחקריות לשוניות, היסטוריוגרפיות ואחרות.

תרומה חשובה שלישית של כרך זה היא ההמשגה שלו בתחומים שונים של מדעי החברה והרוח, המכלילה ומועילה אף מעבר למקרה הנידון. הרעיון החלוצי של סירקין שימש ומשמש את תנועת העבודה בעלייתה ובשקיעתה. הציונות הדתית המשיחית והפונדמנטליזם הדתי בכלל הם מושגים רלוונטיים בישראל ובעולם. תנועות מחאה חברתיות, שלא קמו באבטלה של שנות האלפיים, הן מונח חשוב, שמתקשר בישראל גם לתנועות פוליטיות נוסח גוש אמונים ושלוש עכשיו. "לאומיות כלכלית" ו"קולוניזציה", "דה קולוניזציה" ו"בתר-קולוניאליזם" הם מונחים משמעותיים מעבר לפועלי הנמל היהודים מסלונקי ולא רק ביוון וביישוב בימי המנדט ובתחומי הכלכלה כשלעצמה. יחסים דיפלומטיים חשאים, כלכליים וביטחוניים ועוד, קיימים בין ישראל ועוד מדינות רבות מלבד סין. "עבר שימושי" ומיתוס כחלק מקשרי הזיכרון וההיסטוריה הם חלק בלתי נפרד מחיינו במדינה רווית שכבות היסטוריות כישראל.

כרך 18 של עיונים בתקומת ישראל חשוב ומעשיר גם מהיבט רביעי, ההיבט המחקרי. מאמריו מבוססים על מקורות רבים ומקיפים, וסוקרים את הספרות המחקרית הקיימת רובה ככולה, הן מבחינת המושגים שהכותבים משתמשים בהם והן מבחינת הסוגיות שעל הפרק. יש בכרך זה טכניקות מחקריות מגוונות, מעבר לקישורים ההיסטוריים ולהשוואות שכבר נמנו לעיל. במדור הגות כלולים ניתוחים פילוסופיים ובמדור חברה נעשה שימוש בכלים מתחומי הרווחה, הכלכלה והחברה בכלל. ההיסטוריוגרפיה, התייעוד והניתוח ההיסטוריים עומדים במרכז המדור משבר יהודי אירופה, וחקר ההיסטוריה והאמנות שלובים במדור אמנות. הקורא נחשף גם לכלים ייחודיים וחדשניים, בלתי מוכרים דיים

ומאוד ספציפיים בתחומי הניתוח של נתונים כלכליים, ההיסטוריוגרפיה, הריבוי הלשוני (פוליפוניה, קיום בו-זמני של קולות שונים בשיח של דובר יחיד) והניתוח האמנותי-המוזיאלי של התערוכות היהודיות-האנגליות והאמנות הבצלאלית על סוגותיה השונות. יש אפוא בכרך זה מההיסטוריה החברתית הרב-תחומית במיטבה – הוא עוסק בתולדות תחומים ודיסציפלינות שונים במדעי החברה, תוך שימוש בכלים מחקריים ממדעי החברה והרוח, שגם בהם יש השקת וחפיפות. ה"שיח" בין מאמרי הכרך ובתוכם, פריסתם ההיסטורית המגוונת, ההמשגה והתרומות המחקריות שבהם – ממדעי החברה בעיקר – כולם בנוגע ל"תהליכים שכווננו את החברה היהודית המודרנית ועיצבו את ההתפתחות של החברה והמדינה בישראל" (כמוצהר בעטיפה) הם העושים כרך זה למעשיר ומעניין גם לאלה שאינם היסטוריונים חברתיים, ושימושי גם לקובעי מדיניות עכשווית ועתידית בתחומים החברתיים השונים.

בנק ישראל: כלכלה פוליטית בעידן ניאו-ליברלי

דניאל ממון וזאב רוזנהק

ירושלים: מכון ון ליר/הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2009. 206 עמודים

סקר: יונתן לובנסקי¹

מאז היווסדו בשנת 1954 ועד ימינו היה בנק ישראל נתון במאבקים פוליטיים אל מול המוסדות הכלכליים הבכירים השונים במדינת ישראל. מאבקו של הבנק נסב בעיקר סביב ביצור מעמדו ועצמאותו אל מול ממשלת ישראל ומשרד האוצר. ממון ורוזנהק מציגים בספרם סקירה היסטורית מקיפה ומעמיקה של אותו מאבק פוליטי – מראשית ימיו של בנק ישראל ועד השנים האחרונות.

הכותבים מציגים את שנת 1985 כנקודת מפנה שבה החל תהליך הפיכתו של בנק ישראל לשחקן מרכזי במשק הישראלי. באותה שנה יושמה, בתמיכת ארצות הברית, תוכנית ייצוב למשק הישראלי. התוכנית באה לאחר עשור שזכה בפי הכלכלנים לכינוי "העשור האבוד" של הכלכלה הישראלית (עמ' 75). עשור זה, שהחל במחצית השנייה של שנות ה-70, התאפיין במשברים חריפים במאזן התשלומים, בגידול אדיר בגירעון הפיסקלי (הממשלתי) ובתחילת תהליך אינפלציוני שהגיע לשיא בשנות ה-80 (עמ' 75). בנק ישראל באותן שנים היה כפוף לחלוטין למרותה של ממשלת ישראל, ותפקידו העיקרי היה לממן את גירעונותיה באמצעות הלוואות, כלומר הדפסת כסף. תוכנית הייצוב יצרה תנאים שאפשרו לו להשתחרר מתלותו בממשלה ולהפעיל מדיניות עצמאית יותר במשק הישראלי. עיקר תוכנו של הספר מראה כיצד מרגע זה (1985) ועד תחילת שנות האלפיים המשיך בנק ישראל לנהל מאבקים בזירה הפוליטית-הכלכלית כדי לזכות ביותר כוח וחופש פעולה.

לאורך הספר מפורטים האמצעים שבהם השתמש הבנק כדי לצבור כוח פוליטי והשפעה על המשק הישראלי. ראשית, הוא ניסה לבסס עצמו כגורם אובייקטיבי שפעולותיו מסתמכות על ידע כלכלי נטול פניות פוליטיות, זאת תוך כדי יצירת "קופסאות שחורות", כהגדרת הכותבים, שמאפשרות רק לבעלי ידע ומומחיות כלכלית לכאורה לקחת חלק בדיון.

1 בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

החוקרים מציגים את השימוש בשדה הגלובלי והאקדמי כמקור עוצמה לבנק ישראל. הבנק השתמש במגמות עולמיות, התואמות את תפיסתו, כטיעון מרכזי להגברת עוצמתו ועצמאותו. במהלך השנים שבהן מתמקד הספר נעזר הבנק רבות הן בגורמים בעלי השפעה בינלאומית, דוגמת הבנק העולמי והבנק המרכזי של ארצות הברית, והן בקהילה האקדמית לשם קידום האינטרסים שלו.

שנית, מדיניותו של הבנק – הלחץ להנהיג משמעת תקציבית תוך שימוש בגורמים שצוינו לעיל – תרמה לצמצום יכולת הממשלה ליישם את מדיניותה בחופשיות במשק הישראלי. השילוב בין הלחצים שהפעיל בנק ישראל לבין הלחץ של גורמים אחרים במדינה לשנות את סדר העדיפויות של ממשלת ישראל הביאו למעבר של מדינת ישראל ממדינה "מפתחת", על פי הגדרת הכותבים, למדינה "ניאו-ליברלית" (עמ' 15-16).

חשוב לציין שהכותבים הם חוקרים המגיעים מתחום הסוציולוגיה, ונראה שהדרך שבה הם מנתחים את האירועים נשענת ברובה על דיסציפלינות מתחום זה ומתחומים קרובים. קורא שמגיע מדיסציפלינה שונה עשוי להעלות שאלות שהכותבים נמנעים מהתמודדות איתן, במודע או שלא במודע. קשה להתווכח עם העדויות המובאות להתעצמותו של גוף מוסדי אחד בנוף הפוליטי. עם זאת לא ערכו הכותבים השוואה מסודרת, איכותנית או סטטיסטית, בין התעצמותו של בנק ישראל לבין התעצמותם של גופים אחרים בנוף הפוליטי, הארצי והבינלאומי. כך, למשל, ההתייחסות להתעצמותם של בנקים מרכזיים במדינות אחרות מובאת באופן כללי, ללא הסבר של התהליך המקביל, וקשה לדעת מתוך הקריאה אם מהלכיו של בנק ישראל מלמדים על חריגות. כמו כן אין התייחסות לתהליכים דומים במוסדות במדינת ישראל. האם מאבקי הכוחות בין בנק ישראל למוסדות פיננסיים אחרים שונים מאלה שבין משרד האוצר למשרדי הממשלה האחרים או מאלה שניהלו ביניהן הרשות השופטת והרשות המחוקקת? להערכתי, אין השימוש בידע אקדמי, בניסיון בינלאומי וב"קופסאות שחורות" אופייני רק לבנק ישראל. גם ניסיונו להוציא עצמו מהדיון על אינטרס עצמי ולמַצב את עצמו כנטול פניות הוא פרקטיקה שאינה רלוונטית רק לו או למוסדות שמתבססים על ידע כלכלי.

הטענה שבנק ישראל הוא גוף הפועל לקידום האינטרסים העצמיים שלו, אשר מחזקת לאורך כל הספר, אינה אמורה להפתיע את רוב הקוראים, כולל אלה התומכים במדיניותו, אשר עקבו אחר מדיניות זו ואחר הוויכוחים בינו לבין רשויות כלכליות אחרות במדינת ישראל בשנים האחרונות.

לא ברור מהספר מהי החלופה העדיפה להתעצמות הבנק ומהו לדעת הכותבים תפקיד הבנק המרכזי במשק הישראלי. שאלה זו קיננה בי כבר מפרק המבוא של הספר, ואני מאמין שהיא תעלה אצל קוראים רבים. כך הכותבים משתמשים רבות במונח "ניאו-ליברלי" לתיאור מדיניותם של בנק ישראל וממשלת ישראל, ובין השורות ניתן להתרשם

שגישתם כלפי מושג זה נוטה לשלילה. גישה זו באה לידי ביטוי בצורה המובהקת ביותר בעמודים 47-51, שבהם הכותבים מתארים את השינויים שהתרחשו במדינה, את תרומת המדיניות לבעלי ההון ואת פגיעתה בשכבות החלשות. אך בהעדר השוואה לדרכים חלופיות שניתן היה לצעוד בהן וללא עימות מספק עם ההיגיון שעמד מאחורי מדיניות זו, לא ממש ברורה הבעייתיות שלה. האם היה על מדינת ישראל להישאר מדינה מפתחת לנצח? אילו שינויים, מעבר ללחצו של בנק ישראל, אילצו את המדינה לזנוח את פרדיגמת המדינה המפתחת? האם לא כדאי ונכון שיהיה מוסד עצמאי שידאג לריסון תקציבי של ממשלת ישראל? הרי הפרדת הרשויות הקלאסית נועדה להגביל את כוחו של משרת הציבור, ולכן רצויה עצמאות של בית המחוקקים ובית המשפט העליון אל מול הממשלה. אם כן, מדוע לא נבקש גם רשות כלכלית עצמאית שתמנע מהממשלה להגדיל את תקציבה ללא חשבון?

השילוב בין כלכלה לסוציולוגיה מצמצם, לדעתי, את ציבור הקוראים שהספר פונה אליו. אינני בטוח שהמודלים המורכבים והרעיונות הכלכליים המובאים בספר יהיו מובנים לקוראים שחסר להם רקע בסיסי במאקרו כלכלה, כי לעתים הם מקבלים הסבר חטוף בלבד. בהתאמה, עולם המושגים של הסוציולוגיה וההתייחסות המקובלת לכלכלה בסוציולוגיה מוכרים פחות לאלה הבאים מחוץ לתחום זה, לרבות הכלכלנים.

הספר יכול לשמש כלי עזר לכל מחקר על כלכלת ישראל, שכן הוא מרכז בתוכו סקירה ממצה של ההיסטוריה המוניטרית של מדינת ישראל, תוך נגיעה ברוב האירועים החשובים, השינויים האידיאולוגיים והמאבקים שנחשפו לציבור מאז ראשית קיומו של בנק ישראל.

נראה שכתבת עיקר הספר הסתיימה לפני פרוץ המשבר הכלכלי של 2008. בשנתיים האחרונות ערך בנק ישראל מספר שינויים במדיניותו. הוא החל להתערב בשוק המט"ח במצב של אינפלציה יציבה, כדי למנוע תיסוף של השקל מול הדולר, לצד פעולות אחרות שנועדו להתמודד עם המשבר. המסגרת האנליטית המוצגת בספר יכולה לאפשר דיון במהלכי הבנק גם במשבר הכלכלי האחרון. עם זאת, אינני בטוח שמסגרת אנליטית זו תוכל לדון בחלופות אפשריות למהלכים אלה. בהעדר דיון כזה, הטיעונים בספר זה מאבדים הרבה מכוחם.

גברויות

רייווין קונל

חיפה: הוצאת פרדס. 2009. 328 עמודים

מאנגלית: עודד וולקשטיין. עריכה מדעית למהדורה העברית: ד"ר דני קפלן

סקר: גיא פרל¹

פרופ' ריווין קונל (לפנים רוברט ויליאם קונל) היא סוציולוגית אוסטרלית נודעת העוסקת בסוגיות של תרבות, תקשורת והגמוניה פוליטית. זהו ספרה הראשון המתורגם לעברית.

הספר נפתח בהקדמה למהדורה העברית מאת ד"ר דני קפלן, המכינה היטב את הקורא לקריאת הספר המורכב והגדוש ברעיונות שלפניו. בהקדמה מופיעה גם סקירה תמציתית של חקר הגבריות בארץ. אחרי ההקדמה מופיעה הקדמתה של קונל למהדורה השנייה משנת 2005, שעליה מבוסס התרגום שלפנינו. הספר, שפורסם לראשונה בשנת 1995, נחלק לשלושה חלקים: ידע, ארבעה מחקרים בדינמיקה של הגבריות והיסטוריה ופוליטיקה. הוא כולל גם עמודי הערות מרובים, רשימת מקורות נרחבת ומפתח עניינים.

הפרק הראשון בחלקו הראשון של הספר עוסק בתולדות חקר הגבריות בעולם המערבי, ונקודת המוצא שלו היא שידע אקדמי אובייקטיבי לכאורה מושפע עמוקות מהפרקטיקות שהניבו אותו (פסיכולוגיה, סוציולוגיה וכיוצא באלה), ושהפרקטיקות השונות ומדעי הטבע בכללן הן ממוגדרות ומושפעות מעמדתם הדומיננטית של גברים בעולמנו הממוגדר. "למה ניתן לצפות ממדע של גבריות", שואלת קונל, "בהיותו צורת ידע שנוצרה בידי אותו כוח שהיא מתיימרת לחקור?" (עמ' 36). טענתה היא שהסיכוי במדע בכלל ובחקר הגבריות בפרט נעוץ ביכולתנו לכלול בעבודה המדעית גם התבוננות ביקורתית על האינטרסים החברתיים וגם את מושג הצדק. אם כך נעשה, יוכלו מדעי הגבריות לשחרר את התרבות מכבליה, ולא לכלוא אותה בתוכם. באופן נאמן להצהרות הפתיחה, במרכזו של הפרק עומדת סקירה ביקורתית ומעוררת השתאות בהיקפה של שלושת הניסיונות העיקריים לייסד מדע של גבריות.

הניסיון הראשון מתייחס לידע הקליני המתבסס ברובו על התיאוריה הפרוידיאנית. פרויד הבין שהמיניות הבוגרת והמגדר לא נקבעו בידי הטבע, אלא הוקנו בתהליך ארוך

1 עובד סוציאלי ופסיכותרפיסט; מנחה קבוצות גברים אלימים (המרכז לטיפול באלימות במשפחה – ויצו, ירושלים) והורים שכולים (משהב"ט); קנדידט בתכנית להכשרת אנליטיקאים יונגיאניים במכון הישראלי לפסיכותרפיה יונגיאנית. פרסם את הספרים הורות ואלימות והורות בצל אלימות, העוסקים בהתערבות קבוצתית עם גברים אלימים כאבות ונשים קורבנות אלימות כאימהות, בהתאמה. מלמד באוניברסיטה העברית קורס קליני וקורס בשם אבות ואמהות בשיח האקדמי ושירותי הרווחה.

וקונפליקטואלי. אך בעוד פרויד הניח בסיס להבנה מורכבת של הגבריות כמבנה משתנה, התייחסו אליה ממשיכי דרכו כאל מבנה דטרמיניסטי. רעיונותיו של ק"ג יונג אודות גבריות זוכים בפרק זה ליחס ביקורתי במיוחד, עקב הקוטביות העולה מהם בין הגברי לבין הנשי והפניית העורף למקומה של ההבניה וההשפעה החברתית. אני נוטה להסכים עם חלק מדבריה של קונל וסבור שהם נכונים ביחס לכתביו המוקדמים של יונג עצמו. אבל תיאורטיקנים יונגיאנים מאוחרים יותר התקדמו ככרת דרך ארוכה אשר ביסודה הפרדה בין האיכויות השונות המיוצגות במושגי האנימה והאנימוס לבין החלוקה למגדר הביולוגי. דוגמה טובה לכך, הזמינה גם לקורא הישראלי, ניתן לראות בספרו של האנליטיקאי היונגיאני רוברט הופקה, חלומות של גברים – השבר, הטיפול, ההחלמה (הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2007). הופקה מתרחק מן המהותנות שאכן אפיינה את יונג ומציע לה שינויים והתאמות, בלי לוותר על העמדה הבסיסית ולפיה גבריות מתעצבת בתהליך של מסע חיפוש וגילוי פנימיים. ספרו של הופקה יצא לאור בשנת 1990, כלומר לפני ספרה של קונל, ואני רואה טעם לפגם בכך שאינו מוזכר לצד הביקורת על יונג וממשיכי דרכו. בהמשך קונל דנה בפסיכואנליטיקאים שאותם היא מכנה רדיקלים (ביניהם אלפרד אדלר, אריך פרום וז'אק לאקאן), עקב יכולתם ליצור אינטגרציה בין רעיונות פסיכואנליטיים לרעיונות חברתיים, תרבותיים ופוליטיים.

הניסיון השני שנסקר הוא של הפסיכולוגיה החברתית והסוציולוגיה. לאורך שנים עמדו בבסיס החשיבה הסוציולוגית המונחים "תפקיד חברתי" ו"תפקיד מיני". הדור הראשון של התיאורטיקנים של התפקודים המיניים התייחס אל מנגנון החברות כאל מנגנון חיובי שמטרתו שמירה על היציבות החברתית ועל הבריאות הנפשית. המחשבה הפמיניסטית קראה תיגר על כך, וכיום רווחת ההבנה שיש מרכיב דכאני בהגדרת התפקיד המיני הנקבי. בעקבות התנועה הפמיניסטית התעוררו בהדרגה תנועות גברים שטענו אף הם שהתפקיד המוגדר לגברים גורם לדיכויים. קונל שותפה לביקורת על תיאוריית התפקידים וסבורה שהיא ממעיטה בחלקם של הכוח ואי השוויון ביצירת המבנה החברתי. במסגרת פרק זה נסקרים גם שינויים שעוברת הסוציולוגיה, אך לא אתיחס אליהם בשל קוצר היריעה.

את הניסיון השלישי לייסד מדע של גבריות קונל מכנה ניסיון של "מדעי החברה החדשים". בהתייחסות אליהם היא מתמקדת בתרומתם של מדעי ההיסטוריה, האנתרופולוגיה והסוציולוגיה העכשוויים להרחבת הידע אודות גבריות ועיצובה, תוך התרחקות מתפיסות צרות ודטרמיניסטיות שלה. כדוגמה מוזכר ספרו של מייק דונלדסון, שנות חיינו היפות ביותר, המתאר כיצד הרס גופם של פועלים בבתי חרושת ומכרות הופך להוכחה לקשיחותם ולגבריותם. אבל אין ההרס בהכרח כרוך בעבודה עצמה, אלא בדרך ההרסנית שבה היא נעשית – תחת לחץ כלכלי ובקרה מטעם דרג המנהלים. מחקר מעין זה, המצביע על האופן שבו עמדתו הגברית של הקפיטליזם מגדירה את גבריותם של אנשי מעמד הפועלים, מדגים את טענתה המרכזית של קונל בדבר קיומה של "גבריות

הגמונית". על פי קונל, בכל תקופה בהיסטוריה האנושית מצויות מספר גבריות המנהלות ביניהן מערכות יחסים. מערכות יחסים אלה מושפעות מאינטרסים חברתיים ופוליטיים ומתנהלות באמצעות הדרה, שליטה ואיום עד שנקבעת אותה גבריות הזוכה למעמד הגמוני ביחס לסוגי הגבריות האחרים.

סוג אחר של ידע הנסקר בפרק הוא הידע הפוליטי. ידע זה אינו מרוכז ומאורגן כמו הידע המדעי. ידע עשיר זה נצבר בפולמוסים רבים אודות גבריות, כדוגמת הפולמוס האנטי סקסיסטי בקרב התנועות לשחרור הגבריות, דרך השיח במפלגות השמרניות ומתוך ניתוחי הגבריות העולים מן השיח של התנועה הפמיניסטית או התנועה לשחרור ההומוסקסואלים. בסיום הפרק קונל מזהירה שהבסיס האתי לניתוח הגבריות המוצע בספר הוא הצדק החברתי, כלומר הכרה מתמדת בטבעו הפוליטי מעיקרו של מדע הגבריות שברשותנו.

הפרק השני בספר, גופם של גברים, עוסק ביחס בין גופם של גברים לבין גבריות.

קונל יוצאת כנגד שתי הגישות המקובלות ליחס שבין הגוף הגברי לבין הגבריות. היא שוללת את הגישה האומרת שהגבריות מעוצבת בידי הגוף הגברי ומאפייניו הביולוגיים, כמו גם את הגישה ההפוכה האומרת שהגוף הוא מצע נייטרלי שעליו מולבשת ההבניה המגדרית החברתית. קונל מכירה במרכזיותו של הגוף בהבניית הגבריות, המדגישה כוח ומיומנות. טענתה המסכמת היא שלפרקטיקות המבנות את הגבריות יש ממד גופני בולט, אך לא הביולוגיה מכתובה אותן, אלא הגדרותיה של הגבריות ההגמונית. קונל רואה בטענה זו הסבר לכך שלעתים פעילות גופנית המונעת מתוך המוטיבציה לחוש גברי פועלת כנגד הגוף עצמו (למשל: בעת קיום יחסי מין לא בטוחים או עיסוק אינטנסיבי בספורט עד כדי הרס הגוף).

בפרק השלישי קונל סוקרת באופן ביקורתי את הניסיונות השונים להגדרת הגבריות תוך חלוקתם לארבע קטגוריות: (1) הגדרות מהותניות הן ניסיון לאתר תו המגדיר את גרעינו של היסוד הגברי. חולשתה של הגישה ניכרת לעין בכך שאפילו מהותנים שונים לא הגיעו להסכמה באשר לטבעה של המהות, וכל אחד מהם הגדירה על פי הטיותיו. (2) הגדרות פוזיטיביסטיות גורסות שגבריות היא מה שגברים מהווים. ואולם קונל סבורה, שהן מתעלמות מכך שכל תיאור נשען גם על נקודת מבט, כלומר על טיפולוגיות חברתיות רווחות. (3) הגדרות נורמטיביות מבקשות להגדיר גבריות על פי מה שהגברים צריכים להיות. קונל מזהה בלבול בין הגבריות לבין הנורמה החברתית המגדירה את התנהגותם של גברים ושואלת מה נורמטיבי בנורמה שכה מעטים מצליחים לעמוד בה; האם רוב הגברים אינם גבריים? (4) הגדרות סמיוטיות ניסו להגדיר את הגבריות באמצעות מערכת של הבדלים סימבוליים, אך לדעת קונל אין היא תקפה במערכות ממוגדרות מייסודן.

כחלופה לארבע הגישות מציעה קונל שלא להגדיר את הגבריות כאובייקט, אלא להתמקד בתהליכים ובמערכות יחסים שבאמצעותם גברים מנהלים את חייהם הממוגדרים. "גבריות, במידה שמונח זה הוא בר הגדרה, היא בעת ובעונה אחת מקום ברשת היחסים המגדריים, הפרקטיקות שעל ידן תופסים גברים ונשים את מקומותיהם ברקמה המגדרית והחותם שמטביעות פרקטיקות אלו על ההתנסות הגופנית, האישיות והתרבות" (עמ' 92). מושג הגבריות ההגמונית נשען על הנחות אלה, ובפרק זה מתארת קונל בהרחבה שלושה סוגים של יחסים המגדירים את מבנה המגדר הגברי: יחסי כוח (שליטה בנשים והכפפתן); יחסי ייצור (חלוקה מגדרית של העבודה והשלכותיה הכלכליות); יחסים קאתקטיים (אופיין הממוגדר של האנרגיה הרגשית והתשוקה המינית המושקעות במערכות יחסים). גבריות הגמונית, לפיכך, אינה דבר קבוע; אין היא אישיות, אלא דפוס יחסים הנתון לשינוי – "בכל זמן נתון התרבות מעלה על נס צורה אחת של גבריות ודוחקת מפניה את האחרות. הגבריות ההגמונית ניתנת להגדרה כמקבץ הפרקטיקות המגדריות המגלמות את התשובה המקובלת בזמן נתון לבעיית הלגיטימציה של הפטריארכיה, ומבטיחות (או נתפסות כמי שמבטיחות) בדרך זו את עליונותם השלטת של הגברים והכפפתן של הנשים" (עמ' 97).

לצד השליטה וההכפפה פועלת ההגמוניה גם באמצעות דחיקה לשוליים (של ההומוסקסואלים למשל), ייפוי כוח (האדרתם של ספורטאים שחורים, למשל, המחזקת את ההגמוניה הלבנה) ושיתוף פעולה (של גברים רבים שאינם עומדים בסטנדרטים של ההגמוניה, אך משתפים עמה פעולה ונהנים מטובות ההנאה הפטריאכליות הנלוות אליה). קונל מדגישה שהדרך המרכזית לשמר מבנה הגמוני, הכרוכה בנישולם של המונים ממשאבים חברתיים, היא שימוש באלימות. תפיסת האלימות לסוגיה, מאלימות כנגד נשים ועד אלימות צבאית, כחלק בלתי נפרד מהגבריות מקבלת בספר נתח גדול.

רעיון ההגמוניה, כפי שתואר בשתי הפסקאות האחרונות, עומד בבסיס גישתה של קונל. לדעתי באות בו לכדי מיצוי חשיבותה הגדולה של הגישה, מחד גיסא, ונקודות התורפה שלה, מאידך גיסא. תמונת הגבריות כמבנה חברתי, הנשקפת לעינינו מהמראה שמציבה קונל, היא תמונה קשה וטורדת מנוחה. אני מסכים עם טענתה שאלימות, הכפפה ואי צדק קשורים בטבורם לגבריות. ואולם האם במראתה של קונל משתקפת התמונה כולה? אינני מקבל את הטענה שאין הגבריות אלא מבנה חברתי פונקציונלי שתכליתו שליטה. הגבריות נגועה בכל אלה, אך כגבר אני חש מחויב לחקור את גבריותי כמהות פנימית הנושאת עמה איכויות ייחודיות וחיוניות. קונל שוללת שוב ושוב את קיומה של גבריות כמבנה נפשי תשתיתי; לדידה הכול פוליטי, הכול אסטרטגיה, הכול נועד לשרת מטרה שאינה מוסרית. בעוד היא מאירה תהליכים חברתיים קשים, קונל מתבוננת בגבריות ממרחק, מן החוץ ולעתים אף במידה של עוינות.

חלקו השני של הספר כולל ארבעה פרקים. כל אחד מהם הוא מחקר איכותני המבוסס על ריאיונות עם קבוצות של גברים, המשתייכים למגזרים שונים, אודות גבריות, עיצובה,

מיניות, נשים, פמיניזם ונושאים אחרים. שלושת המחקרים הראשונים מתמקדים בקבוצות שאינן שייכות לגבריות ההגמונית, אך כל אחת מהן, בדרכה, מגיבה להגמוניה ומקיימת עמה יחסי גומלין. הקבוצה הראשונה היא גברים צעירים, מובטלים ברובם, נטולי כישורים מקצועיים. גברים אלה מבססים מה שקונל מכנה "גבריות של מחאה" – הם אימצו רבים ממאפייניה של ההגמוניה ותובעים לעצמם עמדת כוח ממוגדרת תוך "הגזמה לחוצה (התנכלויות להמואים, רכיבה פרועה על אופנועים) של קונוונציות גבריות" (עמ' 129). לתפיסתה, בהיעדרם של משאבים ממשיים ויכולת להשתייך השתייכות מלאה להגמוניה מבססים לעצמם גברים אלה עמדת כוח באמצעות האלימות והעבריינות. הקבוצה השנייה היא גברים פמיניסטים הפעילים בארגונים להגנת הסביבה. גברים אלה היו מזוהים בעבר עם ההגמוניה, אך כיום מבקשים להתרחק ממנה ואף לקרוא עליה תיגר. לזכותה של קונל ייאמר שפרק זה אינו עושה כל אידיאליזציה של גברים אלה ובחירותיהם. היא מעמיקה לתאר את הקונפליקטים, את הסתירות הפנימיות, את האשמה ואת חוסר האונים המאפיינים את מרואייניה. המחקר השלישי נערך בקבוצת גברים הומוסקסואלים. בדומה לקבוצת פעילי איכות הסביבה, גם גברים אלה נקלטו היטב בהגמוניה, אך הוגלו מתוכה ככל שמרדו במה שקונל מכנה "הכפייה ההטרנסקסואלית". התרבות ההומוסקסואלית ותנועת השחרור השלובה בה מהוות אלטרנטיבה להגמוניה, אך קונל מטילה ספק במידת השינוי החברתי שהן מובילות, עקב "הארוטיקה הממוגדרת של גברים אלה, הנוכחות החברתית הגברית שרובם דבקים בה, התמקדותם בחלל הפרטי של היחסים הזוגיים והיעדרה של סולידריות עם הפמיניזם" (עמ' 181).

שלא כמו שלושת הפרקים שקדמו לו, הפרק השביעי בספר (הרביעי בחלקו השני) עוסק בקבוצת גברים המשתפים פעולה עם ההגמוניה. מרואייניה של קונל הם מומחים במקצועותיהם, אך חסרי סמכות חברתית בשלב זה של חייהם. באמצעות סיפוריהם בוחנת קונל איך הגבריות ההגמונית מבססת את מעמדה על יומרתה לגלם את החשיבה הרציונלית ו"כוח התבונה". הרציונליות לכאורה של הגבריות ההגמונית זוכה בפרק זה לביקורת נוקבת, ברמה החברתית, אך בפער ההולך ונוצר בין הבעלות על ידע טכנולוגי לבין היררכיה פטריאכלית קונל רואה פוטנציאל לשינוי. ואולם בנוגע למרואייניה קונל מתנבאת בנחרצות האופיינית לה: "אם להוציא מכלל חשבון מקרים של מוות או פשיטת רגל, הם צפויים להתקדם ולתפוס עמדות סמכות, ולהטיל את מרותם על עובדים אחרים" (עמ' 191).

בפתח חלקו השני של הספר קונל מצהירה שמטרתו של המחקר הביוגרפי היא להאיר את המבנה החברתי של הגבריות. להערכתה היא מצליחה במשימה זו – בחירתה בקבוצות המרואיינים מרתקת ומאפשרת לשרטט את קווי המתאר של ההגמוניה, דווקא באמצעות ההתבוננות בשוליה. יש לציין שיותר משהוא מחקר פנומנולוגי, מטרת המחקר היא לחזק את טיעוניה של קונל, והדבר ניכר בבחירת המרואיינים ובאופן הפרשני שבו הממצאים

מוצגים. יחד עם זאת, נקודות התורפה שעליהן עמדתי באשר לחלקו הראשון של הספר מופיעות גם בחלקו השני. קונל מתייחסת אל גבריותם של כל מרואייניה כאל "פרויקט עיצוב" או "פרויקט של טרנספורמציה". גבריות מתוארת שוב ושוב כתולדת המפגש בין אינטרסים וזרמים חיצוניים לגברים עצמם. הגבריות היא תגובה, התנגדות, ולא תהליך חיובי של חיפוש, גילוי ובחירה.

חלקו השלישי של הספר עוסק בהיסטוריה ובפוליטיקה של הגבריות. הפרק השמיני כולל סקירה של הדרכים שבהן התפתחה הגבריות בארבע מאות השנים האחרונות. קונל מדגישה את האופן שבו נמצאת הגבריות ההגמונית, כמעצבת ומעוצבת בו זמנית, בלב לבם של תהליכים מרכזיים בהיסטוריה האנושית, ביניהם הקפיטליזם, האימפריאליזם, הפאשיזם ומלחמות בלתי פוסקות. לדוגמה: "הפאשיזם היה בגדר השלטתה החשופה של העליונות הגברית בחברות שנוצרו לקראת שוויון לנשים. לשם כך קידם הפאשיזם דימויים חדשים של גבריות הגמונית, שפיארו את האי רציונליות ("ניצחון הרצון", החשיבה באמצעות "הדם") ואת האלימות משולחת-הרסן של החיילים בחזית". (עמ' 207). הפרק התשיעי עוסק בפוליטיקה של הגבריות, והוא מציג ארבעה מהלכים ומאבקים חברתיים שעניינם משמעותו של המגדר הגברי ולפיכך הם מערערים את הגדרתה של הגבריות ומזמינים עיון מחודש בה: תרפיה של גבריות, לובי הנשק (העוסק בהגנה על הזכות להחזיק כלי נשק כהגנה על הגבריות ההגמונית ורואה בצבא כלי מרכזי בהגדרתה של גבריות זו), שחרור הומוסקסואלים (תנועה של התנגדות להגמוניה) ו"פוליטיקה של יציאה" (העוסק בצורך להתנגד להגמוניה על ידי יציאה ממנה. קונל עוסקת בתנועות גברים פמיניסטים ואף מרחיבה מאוד את הדיון ביציאה מן המגדר באמצעות ניתוח לשינוי מין). תת הפרק תרפיה של גבריות עוסק בתנועות ובקבוצות הגברים אשר שורשיהן בתחילת שנות ה-70 ועניינן בעיצוב מחודש של הגבריות, תוך ריפוי מה שקונל מכנה "הפצעים שנגרמו לגברים הטרוסקסואלים על ידי היחסים המגדריים" (עמ' 218). טענתה המרכזית כנגד כל אותן תנועות היא שמתנועות בעלות אוריינטציה פמיניסטית הן הפכו לתנועות שעניינן שיקומה של הגבריות אשר "אבדה או ניזוקה, כביכול, בעקבות השינויים החברתיים בעת האחרונה" (עמ' 220). קבוצות אלה מניעות סוגים שונים של מסעות אל יסודה העמוק של הגבריות וחניכת גברים לגבריות בידי גברים אחרים. בסעיף זה משתרבת לתוך הביקורת, שהיא מרכיב מרכזי ורב חשיבות בכתיבתה של קונל, מידה בלתי מבוטלת של עוינות ולעג. אינני מכיר את רוב הספרים והתנועות שאליהם מכוונת קונל את חזיה, אך אודה ולא אבוש, בעיני הספר איירון ג'ון (תורגם לעברית תחת הכותרת ג'ון החסון, הוצאת נורד, 2002) מאת הסופר והמשורר האמריקני הנהדר רוברט בליי הוא ספר מרתק ורב חשיבות אודות גבריות והמסע לגילויה. על פי בליי, "הגבר הפראי אשר בחן את פצעו" (להבדיל מן "הגבר הפרוע") הוא רב עוצמה ושופע חום ורגש. החיבור לגבר הפנימי, חניכה גברית וההתייחסות לפצעייהם של גברים מפחיתים את הצורך

באלימות ובשתלטנות גברית. אינני רואה את ספרו של בליי כחלק מהבעיה שקונל מתארת, אלא חלק חשוב מהפתרון.

הפרק העשירי והאחרון בספר, פרקטיקה ואוטופיה, עוסק בחיפוש אחר אלטרנטיבה לפטריארכיה ובנחיצותו של שינוי חברתי יסודי. האסטרטגיה שקונל מציעה היא פירוק המגדר והרכבתו מחדש. לתפיסתה, אין די בהתמקדות בשוויון זכויות או בשינויים שיחולו בתוך המגדרים, כדי להוביל לתוצאות הרצויות. דווקא כשקונל נושאת את פניה אל העתיד, ומתרחקת במידת מה מהשפעתן של עוולות ההווה, מופיעה האמירה שלהלן – ככל הנראה ההתייחסות החיובית היחידה למהות הגברית: "חיסולה של הגבריות ההגמונית עלול להעביר מן העולם, לצד האלימות והשנאה, גם את התרבות החיובית שיוצרה סביב הגבריות ההגמונית. עם ביטוייה של תרבות זו נמנים עלילות הגיבורים, החל מן הראמאיאנה והאיליאדה וכלה בדמדומי האלים; פעולות שיתופיות מענגות כמו משחקי בייסבול שכונתיים; היופי המופשט בשדות כמו מתמטיקה טהורה; אתיקה של הקרבה למען אחרים. זוהי מורשת ראויה; ראויה לנערות ולנשים כשם שהיא ראויה לנערים ולגברים. (כשם שהמורשת העשירה של התרבות הפמיניסטית ראויה לנערים ולגברים כשם שהיא ראויה לנערות ולנשים)" (עמ' 242). למקרא משפטים יפהפיים אלה (שווידאתי פעם ופעמיים שהם שייכים לקונל ולא לבליי) הבנתי עד כמה חסרו לאורך הספר כולו. בין שאר עיסוקי אני מנחה קבוצות טיפוליות של גברים אלימים כלפי בנות זוגם. ראיית הקשר ההדוק בין הגבריות, על היבטיה השונים, לבין הבחירה ותחושת הצורך לנקוט אלימות עומדת בבסיס ההתערבות. אך ניסיוני מלמד שחיפוש פנימי אחר היבטיה החיוביים של הגבריות (ברוח אלה שקונל מזכירה) לשם ריפוייה, ולא פירוקה והתעלמות מהיבטיה הייחודיים, הוא מרכיב מרכזי בתהליך השינוי והפסקת האלימות.

את הספר חותמת אחרית דבר מאת קונל, שנכתבה למהדורה השנייה. תוך שימוש בארבעת הממדים העיקריים ביחסים המגדריים – כוח, חלוקת עבודה, קאטקסיס והמישור הסימבולי – סוקרת קונל את עמדות העליונות והנחיתות שבהן ממוקמים גברים בני זמננו בכל אחד מן התחומים. לדוגמה: בממד חלוקת העבודה, הכנסתם הממוצעת של גברים כפולה מזו של נשים, אך בקרבם גבוה יותר שיעור המפרנסים היחידים, שעליהם מופעל לחץ חברתי להוסיף לעבוד. באחרית הדבר ניתן לזהות את המשכה המבורך של מגמת ההתרחקות מן העמדה הדיכוטומית, אשר התייחסתי אל ניצניה. קונל משרטטת תמונה מורכבת. תחילה יש שונות גדולה בתוך הקטגוריה "גברים" – "הגברים המשמשים מטרה לאלימות בלתי פרופורציונלית אינם אותם גברים בעמדות הנהגה בצבא ובחיים הפוליטיים" (עמ' 257). מורכבות אחרת נובעת מהעובדה שאותם גברים המשמרים את ההגמוניה גם נפגעים ממנה. לדוגמה: רוב המתנכלים להומואים הם גברים צעירים הסובלים מקיפוח כלכלי. בהמשך סוקרת קונל מגמות התפתחות של מה שהיא מכנה "מורכבויות מגדריות". לדוגמה: הצבתה חסרת התקדים של אישה, קונדוליסה רייס,

דווקא בלב לבו של ממשל שמרני, וכאילו לא די בכך, אישה הנחשבת לסמן הימני בממשל התומך בהתערבות אלימה במזרח התיכון. דוגמה אחרת: צורתו החדשה של הקפיטליזם, המבוסס על שווקים גלובליים ותאגידיים בין לאומיים, הובילה לעליית קרנה של יזמות המנותקת מן ההסדרים המגדריים המקומיים. תהליך זה מחליש את מקומם של ערכי המשפחה בגבריות ההגמונית ומאפשר, בין השאר, את התייצבותם של גברים הומוסקסואלים בעמדות מפתח כלכליות. יחד עם זאת הביא אותו התהליך לשחיקה בסולידריות בין מנהלים וגברים בני מעמד הפועלים.

יש להצר על כך שאבהות כמעט אינה מופיעה בספר, אם כי היא מוזכרת אצל אחדים מהמרואיינים. קונל כנראה אינה מוצאת אבהות כמרכיב מרכזי ומשמעותי בחווייתם של גברים. עוד לפני הקריאה הזדקק לעיני העדר המלה "אבהות" ממפתח העניינים.

כשנה לאחר צאת המהדורה השנייה של הספר שינתה קונל את מינה. קונל מרבה להתייחס בספרה אל ניתוחים לשינוי מין כחלק ממגמת "היציאה מן המגדר", אך הדיון הוא תיאורטי לגמרי, והיא נמנעת מכל התייחסות אישית לדברים. במהלך הקריאה מצאתי עצמי מנסה להבין, שוב ושוב, את הקשר בין עמדותיה האידיאולוגיות והתיאורטיות של קונל לסיבות הפנימיות שהובילו אותה לצאת מן המגדר שאותו חקרה וביקרה כגבר שנים ארוכות.

ספרה של קונל הוא ספר חובה למבקשים להבין את השפעתה המכרעת של הגבריות ההגמונית על המבנים החברתיים, הפוליטיים, הכלכליים והמשפחתיים המעצבים את חיינו והמשוועים לשינוי. לאלה המבקשים להיטיב ולהבין הבנה אמפתית את חווייתם של גברים, כדי להניע תהליכי שינוי שמקורם פנימי, מספק הספר מענה חלקי בלבד.

עד נפש: מהגרים, עולים, פליטים והממסד הפסיכיאטרי בישראל

רקפת זלשיק

תל אביב: קו אדום, הוצאת הקיבוץ המאוחד. 2008. 256 עמודים
סקרה: אילנה שפייזמן¹

בספר נבחנת התפתחות הפסיכיאטריה בישראל מסוף המאה ה-19 ועד שנות ה-60 של המאה ה-20. הספר דן בהתפתחות המוסדית של בריאות הנפש, החל בהקמת המוסדות הפסיכיאטריים הראשונים, דרך הגידול במספר הפסיכיאטרים בארץ עקב גלי העלייה וכלה בהסדרת הטיפול בחולי הנפש, כפי שבאה לידי ביטוי בחקיקת חוק בריאות הנפש בשנת 1955. הספר מתאר גם כיצד השפיעו הנחות היסוד האידאולוגיות הלכה למעשה על הפרקטיקות הפסיכיאטריות ועל הטיפול בחולי הנפש. דוגמאות להנחות יסוד אלה ניתן לראות בתפיסת היהודי החולה (היהודי המועד לחלות במחלות נפש), בתפיסות אתניות וגזעיות שהשפיעו על האבחון של אוכלוסיות שונות בארץ ועל הטיפול בהן ובהשפעות של תפיסות אמריקניות של היגיינה רוחנית. פרקי הספר משלבים בין הממד המוסדי לממד הרעיוני, כשהטענה המרכזית בו היא שהתפיסות והנחות היסוד שהונחו בסוף המאה ה-19 ממשיכות להשפיע עד היום על אופן הטיפול בחולי הנפש בישראל. לצד תיאור ההתפתחות ההיסטורית מוצגים שני מקרי בוחן של היחס של הממסד הפסיכיאטרי בישראל לחולים ניצולי שואה ולעולים מארצות המזרח.

זלשיק מציגה את ההגירה כאחד הגורמים העיקריים שהשפיעו על התפתחות הפסיכיאטריה בישראל. גלי העלייה הם שהביאו לארץ את הפסיכיאטרים הראשונים, ולאור העובדה שבין המהגרים היו חולי נפש רבים נתפסו ההגירה וקשיי ההסתגלות המתלווים אליה כגורמים שעלולים להביא להתפרצותן של מחלות נפש. יחסם של החברה הקולטת ושל הממסד לחולי הנפש המהגרים, שולי החברה, עשוי ללמד אותנו רבות על יחס החברה למהגרים בכלל ועל הנחות היסוד שמנחות את עיצוב מדיניות הקליטה מלפני קום המדינה ועד ימינו.

בעוד שישראל ראתה עצמה לכאורה כמדינת מקלט שהנהיגה מדיניות של "דלת פתוחה" לכל היהודים, מעניין היה ללמוד על הדרישה שעלתה לאורך התקופות השונות שלא להעלות לארץ אנשים שיש חשש שהם חולי נפש, כדי שלא יהיו נטל על החברה.

1 דוקטורנטית בבית הספר למדיניות ציבורית וממשל ע"ש פדרמן באוניברסיטה העברית בירושלים. כותבת עבודת מחקר בתחום הפרטה במדיניות קליטת העלייה בישראל.

הניסיונות הראשונים היו להחזיר את העולים חולי הנפש לארצות מוצאם (ניסיונות שלא צלחו ברוב המקרים). מאוחר יותר, בשנות ה-30 וגם לאחר השואה, היתה מגמה לא להעלות באמצעות עליית הנוער בני נוער שעלולים להיות חולים, מחשש שלא יוכלו להשתלב בחברה. אף לאחר שנתבררו ממדי השואה, נשמעו קולות שקראו לא לאפשר לכל ניצולי השואה לעלות, מכיוון שראו אותם לא רק כאלה שלא יוכלו לתרום לבניית הארץ, אלא אף כאלה שעלולים להרוס את היישוב. קולות דומים נשמעו גם בשנות ה-50, עם עליית היהודים מארצות ערב וצפון אפריקה. ממצאים אלה מחזקים מחקרים שעסקו בדרישות להגביל את עליית יהודי המזרח (למשל גת, 1989).

מחקרה של זלשיק תורם תרומה של ממש להבנת מדיניות הבריאות והתפיסות כלפי מהגרים, בעיקר בכל הקשור לפיתוח רגישות תרבותית בשירותי הבריאות – הכרה בייחודיות התרבותית של האוכלוסייה מקבלת השירות והתאמת השירות לצרכיה הייחודיים. הצורך בפיתוח שירותי בריאות מותאמים לקבוצות תרבותיות שונות, בעיקר מהגרים, עולה מכיוון שנמצא שתפיסת הפרט את מצבו הבריאותי, הידע שיש לו בנוגע אליו, כמו גם התנהגותו כלפיו מושפעים מהרקע התרבותי שהוא בא ממנו. העדר רגישות תרבותית בשירותי הבריאות עלול לפגוע ביעילות הטיפול. חוקרים רבים מדגישים שרגישות תרבותית בשירותי הבריאות דורשת מהמטפלים מודעות לשונות התרבותית ומידע עליה וכן מיומנות לעבודה עם מטופלים מרקעים תרבותיים מגוונים (Betancourt, Green, Carrillo, & Ananeh-Firempong, 2003; Campinha-Bacote, 2002; Flores, 2000). זלשיק מראה שכבר בראשית המאה ה-20 העלו מוסדות ההנהגה של היישוב היהודי את הצורך בטיפול רגיש-תרבותי בשירותי בריאות הנפש. ביטוי לכך ניתן לראות, למשל, בכתבה שעסקה בסירובה של ממשלת המנדט להקים בית חולים פסיכיאטרי ממשלתי. כך נכתב שם: "...בבית החולים למחלות מדבקות עושות התרופות והזריקות את פעולתן הפיסיולוגית מבלי להתחשב עם שפתו ולאומיותו של המטפל בחולה, בעוד שביחס לחולי רוח יש צורך בעיקר בהשפעה פסיכולוגית באמצעות הדיבור, ולהשפעת הסביבה ישנן תוצאות מכריעות, הן לטובה והן לרעה. קרוב לוודאי שהאטמוספירה שבבית חולים ממשלתי כאן, המותאם לצרכיו ולאורח חייו של רוב העם היושב בארץ, אינה עלולה להשפיע לטובה על רוח החולים היהודים, יוצאי אירופה" (עמ' 26). צורך זה כמעט לא עלה לאחר קום המדינה בהקשר של מיעוטים תרבותיים אחרים.

אם כן, זלשיק טוענת שלאורך שנים רווחה התפיסה הטיפולית של "קליטה שווה"; כלומר: התעלמו מההבדלים התרבותיים ומהחוויות שחוו העולים בטרם עלייתם ואשר השפיעו על מצבם הנפשי. כך למשל זלשיק מציינת התעלמות כמעט מוחלטת של הממסד הפסיכיאטרי מהטראומות של ניצולי השואה בבואם לקבל טיפול ואת אי היכולת להתמודד עם תופעת הסומטיזציה, תופעה שנבעה מהבדלים תרבותיים בקרב המזרחים שסבלו מהפרעות נפשיות. כך נמנע פעמים רבות אבחון או נעשה אבחון שגוי. אף

שהחברה הישראלית היא חברה רב תרבותית, רק היום, אחרי 60 שנה ויותר, ניתן לראות ניצנים ראשונים של פיתוח שירותי בריאות רגישי-תרבות בעבודה עם העולים יוצאי אתיופיה ועם האוכלוסייה הערבית (ניראל ואחרים, 2002, רוזן ואחרים, 2008).

בסיכום טוענת החוקרת, ש"המחקר עשוי להסביר, ולו באופן חלקי, אילו נסיבות הובילו לתבנית הפעולה בשירותי בריאות הנפש, המתאפיינת בהזנחה, מדוע התפתח האשפוז דווקא כאמצעי הטיפול המרכזי עבור חולי נפש, מדוע יש מחסור ניכר במסגרות שיקומיות, מדוע תחום בריאות הנפש נמצא במעמד נחות מבחינת תקצוב ותדמית, מדוע מרבית השירותים היו ועדיין נמצאים בידי משרד הבריאות ולא בידי קופות החולים, מדוע קיים קושי בביצוע תוכניות לרפורמה במערך הפסיכיאטרי הישראלי..." (231). לדעתי לא ניתן למצוא במחקרה של זלשיק תשובות לשאלות אלה, מכיוון שהדגש העיקרי הושם על הנחות היסוד בנוגע לקבוצות שונות של חולי נפש (בעיקר קבוצות שונות של מהגרים), על השינויים שחלו בהנחות אלה ועל תהליך ההתפתחות והמיסוד של הפרופסיה. למעט עמודים ספורים המתייחסים למרכזיות שניתנה לאשפוז במוסדות על פני מסגרות שיקום, אין התייחסות לאופן שבו התפתחה תפיסה זו לאורך השנים ולמעמד בריאות הנפש או לאפשרות לחולל רפורמות. מכאן שהיכולת להסיק מהמחקר על מצב בריאות הנפש היום היא מוגבלת לדעתי.

נקודת חולשה אחרת נעוצה בכותרת הספר. אמנם המחקר מלמד רבות על הנחות היסוד שהיו כלפי המהגרים ועל הדרך שבה השפיעו האידיאולוגיה הציונית של בניין הארץ, כור ההיתוך והסטריאוטיפים – על ערבים, עולים מארצות המזרח וניצולי שואה – על הטיפול בהם. אבל החוקרת כמעט לא התייחסה להשלכות של תפיסות אלה על החולים עצמם. הספר לא עוסק ביחסם של המהגרים, העולים והפליטים כלפי הממסד הפסיכיאטרי, כפי שעולה מהכותרת. כלומר: המחקר מציג רק את נקודת המבט של הממסד הרפואי ויחסו כלפי המהגרים ולא להפך.

ספרה של זלשיק מלמד אותנו רבות על ההשפעה שיכולה להיות לתפיסות, להנחות יסוד שגויות ולאידאולוגיה על היחס כלפי החלשים בחברה. הוא יכול לסייע לאנשי מקצוע מתחומי הטיפול (רופאים, פסיכיאטרים, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים) ללמוד איך סטריאוטיפים ורעיונות עלולים להשפיע על הטיפול עצמו, המתיימר להיות אובייקטיבי ומקצועי. גם חוקרים המתעניינים בהשפעת הרעיונות הציוניים על קליטת העולים בישראל ימצאו בו עניין, שכן המקרה של שירותי בריאות הנפש יכול להיות מקרה בוחן שמסייע להבין את מדיניות הקליטה בכלל.

מקורות

- גת, מ' (1989) קהילה יהודית במשבר: יציאת עיראק 1948-1951. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- ניראל, נ', איסמעיל, ש' וטרגין, מ' (2002) השפעת תוכנית ההתערבות "רפואה שלמה" למען יוצאי אתיופיה על הטיפול ומצב הבריאות בקרב חולי אסטמה וחולי סכרת. ירושלים: ג'וינט - מכון ברוקדייל. דמ-02-385.
- רוזן, ב', אלרואי, א', אקר, נ' ואיסמעיל, ש' (2008) קידום בריאות באוכלוסייה הערבית: באיזו מידה קיימת התאמה תרבותית וכיצד ניתן לחזק אותה? ירושלים: ג'וינט - מכון ברוקדייל. דמ-08-524.
- Betancourt, J. R., Green, A. R., Carrillo, J. E., & Ananeh-Firempong, O. (2003). Defining cultural competence: A practical framework for addressing racial/ethnic disparities in health and health care. *Public Health Reports, 118* (4), 293-302.
- Campinha-Bacote, J. (2002). The process of cultural competence in the delivery of healthcare services: A model of care. *Journal of Transcultural Nursing, 13* (3), 181.
- Flores, G. (2000). Culture and the patient-physician relationship: Achieving cultural competency in health care. *The Journal of pediatrics, 136* (1), 14.

עיון ראשון

ברוכים הבאים לשוק החופשי

תמר בן יוסף

תל אביב: הוצאת צבעונים. 2009. 147 עמודים

תמר בן יוסף, כלכלנית ועיתונאית כלכלית, מתארת בספרה את הדרך שעשתה מדינת ישראל מאז שנות ה-90 של המאה ה-20 ועד היום אל השוק הגלובלי. הפתיחה של השוק הישראלי אל העולם והגלובליזציה לא היו, לפי בן יוסף, תהליך בלתי נמנע, אלא תוצאה של שורת החלטות מדיניות. קבלת ההחלטות, שהובילה לנזקים כבדים לתעשיות, אנשים וקהילות ומוצגת עד היום ככורח המציאות, היתה רק אחת החלופות האפשריות לניהול משק כלכלי. טענת המחברת היא שמדובר בתהליך מדיני מכוון שנעשה ללא דיון ציבורי דמוקרטי, ולכן יש לפתוח דיון ציבורי כזה ובאמצעותו לשנות את המדיניות הכלכלית הישראלית. השינוי הנדרש במיוחד, על פי הספר, הוא הצבת יעדים כלכליים מדיניים בתחומי המשק, למשל בתחום התעסוקה, ההשקעות בפריפריה או ההשקעות בתעשיות עתירות-ידע או עבודה.

נגישות לצדק חברתי בישראל

ג'וני גל ומימי אייזנשטדט (עורכים)

ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. 2009. 419 עמודים

הפרופסורים גל ואייזנשטדט מבית הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית באוניברסיטה העברית ערכו ספר שבמרכזו הדיון במידת הנגישות של חברי קבוצות חברתיות שונות למימוש זכויות חברתיות. הם טוענים שאין הבטחת הצדק החברתי תלויה רק בקיומן הסטטוטורי של זכויות חברתיות, אלא גם באפשרות הניתנת לזכאים לממש זכויות אלה בפועל. הספר מברר את מידת הנגישות לצדק של אלה הסובלים מהדרה וממצוקה. בספר עשרה מאמרים הדנים בשאלות מה הן זכויות חברתיות, מי הן הקבוצות

הסובלות במיוחד מקשיים במימושן, מה הם החסמים העיקריים המונעים מאנשים לממש את זכויותיהם ומה הם המנגנונים הפועלים להרחבת מימושן של זכויות חברתיות.

מערכת הבריאות לאן? מחוק ביטוח בריאות שוויוני לאי-שוויון בבריאות

חיים דורון (עורך)

באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. 2009. 346 עמודים

פרופ' חיים דורון, שהיה מנכ"ל קופת חולים כללית בין השנים 1976-1988, ערך ספר המתאר את ההיסטוריה הקצרה והסוערת של חוק הבריאות הממלכתי. הספר סוקר את הסיבות שהביאו לשינוי במערכת הבריאות הציבורית השוויונית של ראשית המדינה, בוחן כיצד חוק ביטוח הבריאות הממלכתי, שחוקק בשנת 1995, פוגע בזכות הבסיסית לבריאות של קבוצות חברתיות שונות ומציע הצעות לשיפור המצב. מלבד מבוא וסיכום של העורך, מוגשים שמונה מאמרים של כותבים מרכזיים בתחום הבריאות בישראל, המלווים גם הם בהערות ובהצעות של עורך הספר.

Stories of transformative leadership in the human services: Why the glass is always full

Steve Burghardt & Willie Tolliver

Los Angeles: Sage. 2010. 272 pages

הפרופסורים בורגהרדט וטולבר מהאנטר קולג', בית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה של העיר ניו-יורק, מספרים על אירועים נבחרים בחייהם של מנהלים ועובדים בשני שירותים חברתיים – שירות אחד המתפקד היטב ושירות אחר המתמודד עם קשיים פנימיים רבים. הם מפיקים מתוך הדוגמאות והסיפורים לקחים על מנהיגות ארגונית, על פיתוח יכולות אישיות לניהול ארגונים ועל פיתוח קהילה ארגונית. הספר בנוי כספר לימוד ויעוץ אישי, ויש בו שפע של תרגילים ונקודות למחשבה ולדיון.

Developing a learning culture in nonprofit organizations

Stephen J. Gill

Los Angeles: Sage. 2010. 209 pages

גיל הוא יועץ עצמאי לארגונים ולעמותות ללא כוונות רווח. ספרו מציע כלים מעשיים לפיתוח תרבות למידה ארגונית, ומצביע על המכשולים שעשויים לעמוד לפני מנהלים ועובדים המבקשים לשנות ולהעריך מחדש את עבודת הארגון. בספר פרקים על עבודה עם יחידים, עם צוות עובדים, עם הארגון כולו ועם הקהילה. הספר מדגיש גישה דיאלוגית ללמידה ולשינוי ארגוני, ומגיש עצות מעשיות לעבודה השוטפת בארגון שתקדם למידה ואווירה תכליתית וחיובית.

Community-based programs and policies: Contributions to social policy development in health and health care-related services

Howard A. Palley (Editor)

London: Routledge. 2009. 162 pages

הספר מכיל אוסף מאמרים שהתפרסם לראשונה בגיליון מיוחד של כתב העת *Social Work in Public Health*. המאמרים מתמקדים בתוכניות בריאות ובשירותי בריאות לטיפול ארוך טווח בקהילה בארצות הברית ובקנדה, המשפיעים על פיתוח מדיניות חברתית בתחום הבריאות. שלושה מאמרים בספר עוסקים בתוכניות שפותחו באמצעות חברות הביטוח האמריקניות הגדולות בתחום הבריאות. הספר מדגיש את היכולת של תוכניות מקומיות צנועות להשפיע על מערכת הבריאות, במיוחד על פיתוח רגישות רבה יותר למשפחות המטפלות בחולים ולנקודת מבטם של הצרכנים כלפי שירותי הבריאות.

Selling welfare reform: Work-first and the new common sense of employment

Frank Ridzi

New York: New York University Press, 2009. 319 pages

ריצי, פרופסור לסוציולוגיה במרכז למחקר אורבני יישובי בלמוין קולג' בסירקוז ניו יורק, מדבר בספר על התהוותו של היגיון חדש בתחום הרווחה מאז הונהגה הרפורמה ברווחה בשנת 1996. הוא חוקר כיצד השתנתה, מאז הנהגת הרפורמה, תפיסת הרווחה, הן של ממסד הרווחה והן של האנשים העניים הנזקקים לשירותיו. הוא בוחן את השינויים במחוז אחד של מדינת ניו יורק, ומשתמש באמצעים אתנוגרפיים כדי להראות כיצד הגישה הניאו-ליברלית העומדת בבסיס התובנה שעבודה היא במקום הראשון "נמכרת" בידי הממסד לאנשים העניים שעל חייהם בעיקר היא אמורה להשפיע.

Stoking the fire of democracy: Our generation's introduction to grassroots organizing

Stephen N. Smith

Skokie, IL: Acta Publications. 2009. 123 pages

המחבר כתב ספר על עבודה קהילתית המבוסס על ניסיונו כאיש צעיר, שלומד לארגן, ומיועד לאנשים בגילו שמתחילים לארגן בקהילה. הוא פעל במסגרת ה-IAF (Industrial Areas Foundation), רשת ארגונים ועמותות מקומיים מייסודו של סול אלינסקי, הפרוסה על פני ארצות הברית. סמית הקים בשיקגו ארגון של אנשים צעירים בני 15-35, בשם PACT (Public Action for change Today), הפועל ומשיג הישגים יפים. סמית פורס בספר את עקרונות העבודה – איך להתחיל, עם מי לעבוד, כיצד לעצב מטרות, איך להעז לפעול ואיך נעשים סוכני שינוי אפקטיביים.

Religion, class coalitions and welfare states

Kees Van Kersbergen & Philip manow (Editors)

Cambridge: Cambridge University Press. 2009. 304 pages

המחברים, פרופסורים למדעי המדינה באוניברסיטאות אמסטרדם וקונסטנץ, ביקשו לחקור יותר לעומק את תפקיד הדת והמעמד החברתי בתוכניות שונות של רפורמה ברווחה שהונהגו בעולם המערבי. לדעתם, המחקר ההשוואתי בתחום הרווחה לא חקר מספיק את הקשר בין תפיסות המעמד הבינוני והפרוטסטנטיות לבין מדיניות הרווחה שהתפתחה במדינות המערב מאז מלחמת העולם השנייה. רוב המחקר יצא מנקודת הנחה שהפוליטיקה הקתולית היא שהשפיעה על פיתוח מוסדות להגנה ולרווחה במערב, והתעלם מן השאר. לצורך תיקון אורגנו שני כנסים על תפקיד הדת הפרוטסטנטית ודת בכלל בפיתוח מדינת הרווחה. בכנסים השתתפו חוקרים רבים שהמשיכו והעלו עוד שאלות בתחום. הספר נפתח במאמר שמספק מסגרת תיאורטית, וממשיך במאמרים של חוקרים על אירופה המערבית, איטליה, הולנד, שווייץ וארצות הברית.

